

Om Optegnelse af Folkemaal og Folkeminder.

Ved *Henrik Ussing.*

Det Foredrag om *Folkemaalsundersøgelserne*, som Dr. Marius Kristensen holdt ved det historiske Stævne i Sorø 1913, og som blev trykt i det historiske Samfunds Aarbog for 1914, indeholdt en Opfordring til Samfundets Medlemmer om at virke som Hjælpere ved Optegnelsen af Amtets Folkemaal. Dette Foredrag har i det mindste haft een opmærksom og villig Læser, forhenværende Gaardejer Ingvor Ingvorsen i Ulstrup i Terslev Sogn. — Paa egen Haand havde han efter Foredragets Anvisning taget fat paa at optegne og forklare Ord fra hans Egn, efterhaanden som de dukkede op for ham. En Dag kom han til Sorø med en lille Ordsamling i Lommen, og det gav Anledning til, at vi fik fastsat en Dag, hvor vi kunde arbejde sammen for at faa Ulstrupmaalet set nøjere efter i Sømmene. Men vi blev snart klare over, at han, der var saa godt kendt med gammel nedarvet Sæd og Folketro, ikke burde indskrænke sig til at optegne mærkelige

Sorø Amt 1915

Ord, men ogsaa burde nedskrive, hvad han mindedes af gamle Dages Skikke og gamle Folks Sagn og Fortællinger. Som en Slags Vejledning og Opfordring til andre om at træde i Ingvor Ingvorsens Fodspor, skal jeg her meddele baade nogle sproglige Optegnelser og nogle Folkeminder, saaledes som Ingvor Ingvorsen har meddelt dem, og som vi kunde ønske, at mange andre vilde yde Mage til. Thi Aarbogen skulde jo helst samle alt, der kunde bidrage til at belyse Amtets Historie i fordums Tid; men dertil hører ogsaa Folkets Sprog, dets Tankegang og Sædvaner, dets Sagn, Eventyr og Viser.

Først en lille Mundsmag af alle de gode gamle danske Ord, som endnu findes i Folkemaalet, men som er forsvundet i det almindelige danske Rigsmaal: Han *atte* ingenting (han ejede intet). — Det *oer* en god Ko den Kalv (den Kalv *vorder* el. bliver en god Ko). — Han bliver ved at sidde her og *gnylre* i Stedet for at komme ud og bestille noget (han tygger som en der har daarlige Tænder). — Han er en *Omflotting* (en som spiser meget og paa en uopdragen Maade, t. Ex. spiser meget Kød og kun lidt Brød). — Nu er jeg hel *kånter* igen (siger en, der har været syg, men næsten er helbredet). — Jeg har jo ikke ret mange Malkekøer; men jeg har da noget og *stander for Haande* (har Kvier og Kalve i Opvækst). — De var blevet *usaates* (de var blevet uenige). — Hun er en rigtig *dru* Pige (kraftigt bygget). — De Heste er et Par, der kan *kraane* (føre sig med knejsende Hoved og krum Hals). — Ih, du kan dog *døtte dig et Graant* (sidde ned et Øjeblik). — Et Bor med Sving hedder et *Vimmels-tøj*, og Boret *Vimmelin*; en Laage af Brædder er en *Løve*; men en Laage af Stænger kaldes en *Læe*.

Sorø Amt 1915

Gøvn er to samlede Hænder fulde; heraf kommer Talemaaden: at gribe *Guld med Gøvne*. At bande hedder at *bånes*. Af saadanne ejendommelige Ord har Ingvor Ingvorsen allerede samlet et lille Hefte fuldt. — —

Og ligesom Egnen i mange Maader har sit eget Ordforraad, har den ogsaa sin egen *Udtale* af mange Ord — i begge Henseender naturligvis nær beslægtet med andre sjællandske Bygdemaal: En Brystdug (d. e. en lang Krave til at binde om Halsen med Bændler) udtales: en *Brystdøw*; paa samme Vis bliver en Uge til en *Øwe*, sluge til *sløwe*, buget til *bowed*. Brud, Stud, Knud udtales: *Bryd*, *Styd* og *Knyd*. Paa samme Maade er det en Selvfølge, at naar Hjul udtales *Jiwl*, maa skjule blive til *skiwle*. Som spredte Exempler paa ejendommelig Udtale skal jeg fremdeles blot nævne: et *Læjde* = en Lægte, *steuwe* = støbe, *Øjse* = Økse, *Høw* = Høj, *Krubbe* = Krybbe, *dru* = drøj, *hasted* og *nytted* = hastig og nyttig, Hans Hansen bliver *Hans Hån* og Jens Jensen kaldes *Jens Jæn*. Karen og Maren hedder *Karne* og *Marne*.

Saa er der smaa Afvigelser i Ordenes Betydning, vi kan lægge Mærke til. T. Eks. kan man sige, at en *Ko brøler*; men et Menneske *vråler*. *Korn* betyder Byg; men *Sæd* betyder Korn.

I gammel Tid havde Dansk tre „Køn“, ligesom Tysk har det endnu. I det sjællandske har vi endnu disse tre Køn bevaret, — og Folk bruger dem med fuldkommen Sikkerhed, tit uden selv at vide af det. Forskellen paa „Hankøn“ og „Hunkøn“ kan vi se af den forskellige Endelse i *Kålin* (Karlen, der er Hankøn) og *Tyøsen* (Pigen, der er Hunkøn). Paa samme Maade er det med *Guerin* (Gaarden, Hankøn),

Sorø Amt 1915

men *Pien* (Pigen, Hunkøn), *Isin* (Hankøn), men *Guesen* (Gaasen, Hunkøn). Det tredje Køn, Intetkøn, har vi t. Eks. i *Barnet*. — Forskellen i Køn kan ogsaa vise sig paa anden Maade end i de nævnte Eksempler; til Eks. kan man sige: *dæ kãm in å een guenes*, hvilket betyder: der kom en Mand og en Kvinde gaaende. Det hedder: *in* gammel Maand (en gammel Mand), men: *en* gammel Kone. Ligesaa: *min Guer* (min Gaard, Hankøn), men: *men Mark* (min Mark, Hunkøn). *Gueren æ min* (Hankøn). — *Marken æ meen* (Hunkøn). Det hedder: *trie* Heste (tre, Hankøn), *trie Kyør* (Hunkøn), men *trøj* Svin (Intetkøn). — Et Minde om gammeldansk Bøjning af Ordene er det ogsaa, naar det hedder: *Gak* yd å gi Øjene (gaa ud og giv Hestene). — — Saadanne Ejendommeligheder er der mange af i Sproget, og de er vel værd at faa optegnede.

Men paa samme Vis er der mange Minder om gammel Sæd og Tro, der fortjener at bevares. Jeg vil lade Ingvor Ingvorsen fortælle:

Hønsere.

Da jeg var Dreng kom jeg en Dag ud paa Marken, hvor der blev slaaet Græs. Jeg tog da fat i Letøjet og begyndte at slaa med det. Da tog en af Husmændene en Tot Græs og strøg mig op og ned ad den nederste Del af Benet og sagde, at jeg var blevet gulbenet, og nu skulde jeg gi *Hønsere*, det vil sige: noget at drikke, en *Saaben* Brændevin.

Raad for Skjæver.

Børn faar jo somme Tider en Sygdom, som nu kaldes Engelsksyge, men som de gamle kaldte *Skjæver*. Naar den blev for slem, saa gik de ud i Skoven og

Sorø Amt 1915

opsøgte et Træ, hvor en kroget Gren i Forbindelse med Stammen dannede et Hul. Barnet blev klædt helt af, og nøgent blev det puttet tre Gange gennem Hullet, men det skulde gøres *tiendes*. — De ældre brugte for Resten samme Fremgangsmaade med sig selv ved visse Sygdomme.

Spyt mod Hvirvelvind.

Naar man om Sommeren i Høstens Tid var ude at binde Neg, saa kunde det ske paa saadan en varm stille Sommerdag, at der kom en af disse smaa, raske Hvirvelvinde, som leger Tagfat med Negene og suger Straaene op og rundt med sig. Kom saadan en i Nærheden, saa spyttede de tre Gange, saa hurtigt de kunde. Jeg har set en gammel Mand, som lige havde bøjet sig ned for at binde Neget, da Hvirvelvinden kom bag paa ham; han sprang op, og de tre Spyt kom saa hurtigt, at jeg næppe kunde tælle dem. — De troede, de kunde blive „*poppesislavet*“ (ramt af Apopleksi), hvis de forsømte at værne sig med Spyt imod Hvirvelvinden. — —

Dette med at spytte blev ogsaa brugt i andre Tilfælde. Naar man lagde frisk Halm i sine Træsko, blev der altid spyttet paa den gamle Træskovisk, før den blev kastet bort.

Værn mod det Onde.

Mens jeg var ung, var der en gammel Mand, som arbejdede paa en Udflyttergaard. Han fortalte mig en Gang, at da han en Aften gik hjem — det var meget mørkt — saa gik han vild og kom stadig tilbage til Gaarden igen — Gang paa Gang. „Men saa slog jeg Ild og tændte min Pibe, og saa

Sorø Amt 1915

kunde jeg godt se at hitte hjem.“ Jeg spurgte, hvad det gjorde godt for, at han tændte Piben. „Jo“, var Svaret, „saa har *det Onde* ingen Magt over os, naar man har Ild for sig“. — *Det Onde* kunde være Trolde, Nisser, Underjordiske, Hekse og meget andet, som de gamle var angst for, saa snart det blev mørkt. — —

Naar man slaar Græs eller mejer Sæd, saa gaar man altid med noget skrævende Ben. Det skete da ofte, at en af de store graa Skruptudser sad paa Jorden saaledes, at den vilde komme midt mellem Benene paa os, naar vi gik lige frem. Men de gamle gik ikke paa nogen Maade ind over den, men flyttede begge Ben om til en Side, til de var kommet forbi den. Naar man spurgte om Grunden hertil fik man altid dette Svar: „De siger, det skal ikke være godt“. — —

Naar man beskar sine Negle paa Hænder eller Fødder, saa blev der altid slaaet Kors paa begge Sider af Haand eller Fod, og dette blev gjort, for at Fanden ikke skulde bruge Neglene til at sko sine Træsko med.

Af den Slags Minder om Fortids Liv og Tankegang huskes jo en Mængde endnu. Det gode sjællandske Maal lever endnu paa Folkets Tunge. De ældre kender den gammeldags, ægte og oprindelige Udtale af Navne paa Byer, Marker, Skove o. s. v. Alle disse Ting er det værdifuldt at faa tegnet op, inden de gaar i Glemme. Gid der var mange, som vilde følge Ingvor Ingvorsens Forbillede.
